

Dedajanov Baxtiyor Nabijanovich

*Namangan muhandislik-texnologiya instituti
Menejment kafedrası dotsenti*

Mamadaliyev Abduqodir Abduboqi o'g'li

*Namangan muhandislik-texnologiya instituti
Menejment yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya: *Bu maqolada menejment tushunchasini paydo bo'lishi, faoliyatini kirib kelishi va uning o'ziga xos xususiyatlari bayon etilgan. Menejment sanoat firmalari, xususiy kompaniyalar, sayyohlik agentliklari, mehmonxonalar, transport kompaniyalari, banklar, ta'lim va madaniyat muassasalari va bozorda mustaqil xo'jalik yurituvchi barcha boshqa iqtisodiy bo'linmalar. Bashoratlash, maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, buxgalteriya hisobi, nazorat, tahlil va tartibga solish kabi menejment omillari aks etgan.*

Kalit so'zlar: *menejment, iqtisodiyot, marketing, tashkil etish, rejalashtirish, resurslar, ehtiyoj, madaniyat muassasalari.*

MANAGEMENT AS SCIENCE AND MANAGEMENT ART.

Abstract: *This article describes the emergence of the concept of management, the penetration of activity and its features. Management of industrial firms, private companies, travel agencies, hotels, transport companies, banks, educational and cultural institutions and all other economic units engaged in independent economic activity in the market. Management factors such as forecasting, goal setting, planning, organization, coordination, accounting, control, analysis and regulation were reflected.*

Keywords: *management, economics, management, organization, planning, resources, need, cultural institutions.*

"Menejment" so'zi 1990-2000-yillarda o'zbek leksikonida mustahkam o'rnashgan va shu bilan jamiyat va, avvalambor, iqtisodiyot rivojlanishida yangi tendensiyalarning paydo bo'lishini ko'rsatgan. Hozirgi kunda menejerlar deyarli barcha korxonalar va firmalarda mavjud bo'lib, menejment inson faoliyatining turli sohalariga taalluqlidir. Bugungi kunda tashkilotni boshqarish, strategik menejment, ijtimoiy ishlarni boshqarish, innovatsion menejment, ishlab chiqarishni boshqarish va boshqa ko'plab boshqaruv turlari mavjud. "Menejment" atamasi Amerika (ingiliz) ildizlariga ega va so'zma-so'z o'zbek tiliga tarjima qilinmagan, ammo uning har qanday talqini boshqaruv faoliyatini ifodalaydi. Darhaqiqat, menejment ingliz tilidan "boshqarish, - boshqarish san'ati" ma'nosini anglatadi. Shu bilan birga, "menejment" atamasi "boshqarish"

atamasi bilan to'liq sinonim bo'la olmaydi, chunki birinchisi semantik diapazonida ancha kengroq, chunki u texnik va biologik jarayonlarga ham taalluqli bo'lishi mumkin. Masalan, mashina haydash uchun menejer bo'lish shart emas va jonsiz tabiat holatini yoki jarayonlarini boshqarishda menejer mahoratidan foydalanish har doim ham mumkin yoki zarur emas. Menejment tushunchasi tor ma'noda biror- bir tashkilot maqsadini aniqlash va unga erishish uchun zarur bo'lgan rejalashtirish, tashkil etish va nazorat jarayonlarini foyda keltirishi, samara berishi qanchalik faoliyat yo'nalishini to'g'ri tanlay bilish, qarorlar qabul qila olishga hamda uning boshqarilishini nazorat qilishga va bu jarayon borishiga bog'liq bo'ladi. Menejment keng ma'noli tushuncha sifatida jahondagi menejment va uni tashkil etishning nazariyotchilaridan biri Piter F. Druker aytganidek, "Menejment alohida faoliyat turi bo'lib, tashkil etilmagan betartib ommani bir maqsadga yo'naltirilgan samarali va unumli guruhga, jamiyatga aylantiradigan, ijtimoiy o'zgarishlarni rag'batlantiruvchi element hisoblanadi". Menejment nafaqat korxonada doirasida, qolaversa, butun bir jamiyat, davlatni o'z tanlagan yo'li, maqsad va intilishlariga yetaklovchi, iqtisodiyotni kuchli barqaror ishlovchi mexanizmga aylantirishda muhim ta'sir etuvchi kuch hisoblanadi. Menejmentga bag'ishlangan ko'plab adabiyotlarda mutaxassislar "menejment" atamasi faqat bozor sharoitida faoliyat yuritayotgan muassasa, tashkilot, korxonada, firma darajasidagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni boshqarishga nisbatan qo'llanilishini ta'kidlashadi. Shuni ham ta'kidlash joizki, ushbu tashkilotlar va firmalarning tabiati boshqacha bo'lishi mumkin va o'z faoliyati davomida ular nafaqat tijorat, balki notijorat maqsadlarni ham ko'zlashlari mumkin. Menejmentni jamiyatning iqtisodiy negizi bilan bog'lab, shu bilan birga uning ikki tashkiliy-texnikaviy va ijtimoiy-iqtisodiy tomonlarini hisobga olgan holda o'rganish lozim. Menejment predmeti-xo'jalik yuritishning barcha darajalarida menejmentning qonunlari (qonuniyatlar), tamoyillari va munosabatlarini o'rganishdan iboratdir. Boshqaruv munosabatlari ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning ajralmas qismi bo'lib, turli iqtisodiy, tashkiliy, ijtimoiy, mehnat, psixologik va boshqa ko'rinishlarda bo'ladi. Menejment munosabatlari boshqaruvchi qo'l ostidagi xodimlar o'rtasidagi aloqa va o'zaro ta'sirning murakkab majmuini ifodalaydi, demak, menejment bu, eng avvalo, kishilarning boshqaruvidir. Menejment tushunchasi tor ma'noda biror- bir tashkilot maqsadini aniqlash va unga erishish uchun zarur bo'lgan rejalashtirish, tashkil etish va nazorat jarayonlarini foyda keltirishi, samara berishi qanchalik faoliyat yo'nalishini to'g'ri tanlay bilish, qarorlar qabul qila olishga hamda uning boshqarilishini nazorat qilishga va bu jarayon borishiga bog'liq bo'ladi. Menejment keng ma'noli tushuncha sifatida jahondagi menejment va uni tashkil etishning nazariyotchilaridan biri Piter F. Druker aytganidek, "Menejment alohida faoliyat turi bo'lib, tashkil etilmagan betartib ommani bir maqsadga yo'naltirilgan samarali va unumli guruhga, jamiyatga aylantiradigan, ijtimoiy o'zgarishlarni rag'batlantiruvchi element hisoblanadi". Menejment nafaqat korxonada doirasida, qolaversa, butun bir jamiyat, davlatni o'z tanlagan yo'li, maqsad va intilishlariga

yetaklovchi, iqtisodiyotni kuchli barqaror ishlovchi mexanizmga aylantirishda muhim ta'sir etuvchi kuch hisoblanadi. Menejment sanoat firmalari, xususiy kompaniyalar, sayyohlik agentliklari, mehmonxonalar, transport kompaniyalari, banklar, ta'lim va madaniyat muassasalari va bozorda mustaqil xo'jalik yurituvchi barcha boshqa iqtisodiy bo'linmalar faoliyatini qamrab oladi. Menejmentning mohiyati ko'pincha turli xil muassasalar, tashkilotlar, korxonalar, tuzilmalar va boshqalarning muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlaydigan boshqaruv tizimi bilan bog'liq. Menejment jamiyatning deyarli barcha sohalarida amalga oshiriladi: siyosat, savdo, fan, ta'lim, diniy faoliyat, turizm, madaniyat va boshqalar.

Tashkilot va firmalar faoliyati ko'pincha yangi imkoniyatlarni izlashga, muammolarni hal qilish uchun turli xil resurslarni topish va jalb qilish qobiliyatiga, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatidan foydalanishga asoslangan ish uslubini talab qiladi. Bularning barchasi menejmentga bevosita bog'liq. Shu bilan birga, menejmentni g'alaba qozonish ilmi va san'ati, mehnat, xulq-atvor motivlari va odamlarning aql-zakovati yordamida maqsadlarga erishish qobiliyati deb tushunish mumkin. Shunday qilib, menejment - bu tashkilotning strategik va taktik maqsadlariga erishish uchun resurslardan foydalaniladigan inson qobiliyatlari. Ayni paytda, menejment ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatni amalga oshirish uchun mo'ljallangan turli xil ijtimoiy institutlarning muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlaydigan boshqaruv turi hamdir. Menejment ko'pincha "boshqaruvning iqtisodiy mexanizmi tamoyillari, funksiyalari va usullaridan foydalangan holda moddiy va mehnat resurslaridan oqilona foydalanish orqali bozor sharoitida ko'zlangan maqsadlarga erishishga qaratilgan professional amalga oshiriladigan faoliyatning mustaqil turi" deb tushuniladi. Menejment iqtisodiy nuqtai nazaridan - bu, avvalo, hamma iqtisodiy muammolarni boshqarish tizimi, insonlarni boshqarish. Menejment ijtimoiy nuqtayi nazaridan - bu, avvalo, mehnat jamoalari ijtimoiy talablarini qondirish, insonni tarbiyalash. Menejment jarayoni texnologiyasi esa boshqaruv apparati xodim-larining bajarayotgan amaliy ishlaridir. Shunday qilib, menejment jarayoni qo'yilgan masalaga erishish uchun boshqaruv apparati rahbari va odamlarning kelishilgan holda hamohang faoliyat ko'rsatishidir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruvning uch shakli mavjud: xususiy, jamoa va davlat boshqaruvi. Menejmentning xususiy shaklida mulkdor yakka o'zi qaror qabul qiladi va butun ish uchun javobgar bo'ladi. Bu shaklning ijobiy tomoni- mulk egasi ishlar borishini o'zi to'liq nazorat qilish imkoniyatiga egaligi, kamchiligi esa sarmoyaning uncha katta bo'lmasligi va boshqaruvning turli vazifalarini bajarishiga bir kishi majburdir.

Bozor sharoitlari tashkilotning bozor talabi va ehtiyojlariga yo'naltirilganligini, bozor holatiga qarab uning xatti-harakatlarini doimiy ravishda sozlashni, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish istagini, iqtisodiy mustaqillikning mavjudligini, shuningdek tashkilot faoliyatining yakuniy natijasini anglatadi. Menejment sohasidagi ba'zi tadqiqotchilar menejmentning ikki jihati borligini ta'kidlaydilar, ularni ko'rib

chiqish menejmentning mohiyatini yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Birinchidan, menejmentda maxsus o'qitilgan odamlar tashkilotni tuzishi, unga maqsad va vazifalarni qo'yishi, odamlar va resurslarni samarali boshqarish orqali ikkinchisiga erishishni rejalashtirish orqali ta'minlashdan iborat jarayon jihati mavjud. Ikkinchidan, menejmentning funksional jihati boshqaruv jarayonida quyidagi funksiyalarni o'z ichiga oladi: bashoratlash, maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish, buxgalteriya hisobi, nazorat, tahlil va tartibga solish. Ushbu funksiyalarni bajarish orqali menejerlar sharoit yaratadilar va tashkilotning xodimlari, ishlab chiqarish apparatlari, moddiy va moliyaviy resurslaridan samarali foydalanishni tashkil qiladilar. Shunday qilib, menejer faoliyatining kaliti uning tovar yoki xizmatlarni ishlab chiqarishda korxonalar, firma, tuzilma, muassasa, tashkilot resurslaridan samarali foydalanish uchun sharoit yaratish qobiliyatidir. Ayni paytda menejment ko'pincha fan va san'atning sintezi sifatida talqin etiladi. Menejmentni fan sifatida baholashda argumentlar boshqaruv mulohazalariga asoslanadi: menejment - bu o'z mavzusiga, insoniyatning to'plangan bilimlari yig'indisiga ega, turli xil tushunchalar, nazariyalar bilan ifodalangan va boshqa har qanday fan singari o'z muammolari, tamoyillari va ularni hal qilish usullariga ega bo'lgan fan. Bunday holda, menejment boshqaruv ishining mohiyatini, odamlarning birgalikdagi ishining omillari va sharoitlarini ochib beradi, shuningdek ishlab chiqarish, resurslardan foydalanish sohasidagi iqtisodiy qonunlarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishga imkon beradi. Agar biz menejmentga san'at sifatida murojaat qilsak, diqqat har bir korxonaning o'ziga xos xususiyatlarini, har bir shaxs yoki odamlar guruhining xususiyatlarini hisobga olishga qaratilgan. Boshqa odamlarning faoliyatini boshqarish har doim ham oson emas, ayniqsa ular tashqi va ichki omillar ta'sirida bo'lgan tashkiliy butunlikni tashkil etsa.

Menejment san'ati har bir holatda samarali va tezkor qaror qabul qilish, ijodiy fikrlashga ega bo'lish, boshqalarning faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, qarorlari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olish va ularni amalga oshirishga intilish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun menejmentni o'rganish kerak va birinchi navbatda iste'dodli odamlar boshqaruvni mukammal egallashlari mumkin. Menejer menejment fani va san'atiga tayanishi kerak, buning uchun inson tabiati tomonidan shakllangan va amaliy tajriba asosida ishlab chiqilgan, ularning kasbiyfaoliyati sohasida to'plangan bilimlar bilan doimiy ravishda to'ldiriladigan ilmiy bilimlar va shaxsiy fazilatlarini birlashtirish qobiliyati talab etiladi. Menejment - bu tashkilotning maqsadli iqtisodiy faoliyati, ishlab chiqarish omillaridan (mehnat, kapital va yer) samarali foydalanish va buning uchun moliyalashtirishning har tomonlama jarayonini ta'minlaydigan tizim bo'lib, u o'z navbatida boshqaruvning prinsiplari, funksiyalari, usullari va tashkiliy tuzilmasi tizimiga, uning tashqi muhitining tegishli sharoitlariga asoslanadi. Menejment - bu xulq-atvorni rag'batlantirish, rejalashtirish va nazorat qilish, faoliyatni tashkil etish uchun o'zaro bog'liq harakatlardan iborat bo'lib, muassasa, firma, korxonalar maqsadlariga erishish uchun insoniy, ramziy, moddiy

resurslarning o'zaro ta'sirini ta'minlaydi. Menejment - bu faoliyatga ma'lum yo'nalish berish va kerakli natijalarni olish uchun insonning obyektlar va jarayonlarga va ularda ishtirok etadigan odamlarga ongli ta'siri. Menejment jarayonni soddalashtirish, odamlarning birgalikdagi harakatlarini tashkil qilish, ularning harakatlarini muvofiqlashtirish uchun zarurdir. Menejment - bu eng yaxshi natijalarga erishish uchun alohida xodimlar, odamlar guruhlar va umuman tashkilot faoliyatiga ta'sir qilish mexanizmi.

Fanni o'qitish talabalarda boshqarish muammolariga nisbatan qiziqishni uyg'otish, amaliy va ijodiy tashkilotchilik faoliyatiga ishtiyoq tug'dirishdan iborat. Chunki, hozir boshqarish asoslarini o'rganayotgan talabalar kelgusida boshqarish tizimining xodimlari, kichik va o'rta, katta jamoalarning rahbarlari, korxonalar va firmalar iqtisodiy, sotsial, tashkiliy - texnik faoliyatining turli tomonlarini boshqarish bo'yicha loyihalar, tadbirlar ishlab chiqishga da'vat etilgan mutaxassislar bo'lib etishadilar. Menejment iqtisodiy nuqtai nazaridan - bu, avvalo, hamma iqtisodiy muammolarni boshqarish tizimi, insonlarni boshqarish. Menejment ijtimoiy nuqtayi nazaridan - bu, avvalo, mehnat jamoalari ijtimoiy talablarini qondirish, insonni tarbiyalash. Menejment jarayoni texnologiyasi esa boshqaruv apparati xodimlarining bajarayotgan amaliy ishlaridir. Shunday qilib, menejment jarayoni qo'yilgan masalaga erishish uchun boshqaruv apparati rahbari va odamlarning kelishilgan holda hamohang faoliyat ko'rsatishidir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida boshqaruvning uch shakli mavjud: xususiy, jamoa va davlat boshqaruvi. Menejmentning xususiy shaklida mulkdor yakka o'zi qaror qabul qiladi va butun ish uchun javobgar bo'ladi. Bu shaklning ijobiy tomoni - mulk egasi ishlar borishini o'zi to'liq nazorat qilish imkoniyatiga egaligi, kamchiligi esa sarmoyaning uncha katta bo'lmasligi va boshqaruvning turli vazifalarini bajarishiga bir kishi majburdir. Menejmentni jamiyatning iqtisodiy negizi bilan bog'lab, shu bilan birga uning ikki tashkiliy-texnikaviy va ijtimoiy-iqtisodiy tomonlarini hisobga olgan holda o'rganish lozim. Menejment predmeti-xo'jalik yuritishning barcha darajalarida menejmentning qonunlari (qonuniyatlari), tamoyillari va munosabatlarini o'rganishdan iboratdir. Boshqaruv munosabatlari ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning ajralmas qismi bo'lib, turli iqtisodiy, tashkiliy, ijtimoiy, mehnat, psixologik va boshqa ko'rinishlarda bo'ladi. Menejment munosabatlari boshqaruvchi qo'l ostidagi xodimlar o'rtasidagi aloqa va o'zaro ta'sirning murakkab majmuini ifodalaydi, demak, menejment bu, eng avvalo, kishilarning boshqaruvidir. Muvaffaqiyat va maqsadlarga erishishga qaratilgan tuzilma, korxonalar, tashkilot, saqlash va rivojlanishning ajralmas ishlashini belgilaydigan tizimni shakllantiruvchi omil bu boshqaruv faoliyati. Menejment odamlarning voqealar jarayoniga ta'sirini tushuntiradi.

1.Новикова, Г. Н. Социокультурные концепции управления в арт-менеджменте/ Г. Н. Новикова // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. - 2005.- № 2

2.БН Дедажанов, ФИ Эргашева ПРОБЛЕМЫ ПОДДЕРЖКИ И СТИМУЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ-ЭКСПОРТЕРОВ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ ВЕСТНИК РОССИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА имени ГВ ПЛЕХАНОВА. ВСТУПЛЕНИЕ. ПУТЬ В НАУКУ № 3 (27) 2019.

3. М. SH. Qayimov, A. S. Umarov, U. G'. Zunnunova. San'at menejmenti. O'quv qo'llanma. "Yextremum-press". Toshkent 2012 y, 375 bet.

4. Komandishenko YE.F. Art menejment:: darslik / YE.F. Komandishenko - M. INFRA-M, 2019 y, 107bet.

5. Li Se-Ung. XXI asr art menejmenti / Li Se-Ung. Siyosiy ensiklopediya, -M. Progress, 2018y, 75 bet.

6.Nabijanovich, D. B. (2023). BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA BOSHQARUVNI TARTIBGA SOLISH USULLARI. NIDERLAND" INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION: WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION", 14(1).

7. Meskon, M.X. Menejment asoslari / M.X. Meskon, M. Albert, F. Xedouri; Ingiliz tilidan. O.I. Medved tarjimasii. - M. Vilyams, 2016 y, 265 bet.

8. D.S. Qosimova. Menejment nazariyasi. Darslik. - Toshkent, «Tafakkur-bo'stoni». 2011.336-bet.

9.Dedajanov, B. N., & Kholmiraeva, K. H. (2021). Managerial Effectiveness: Content, Evaluation and Recommendations. Account and Financial Management Journal, 6 (5), 2318-2323.

10.Xolmo'minov M. "Madaniyat va san'at sohasi faoliyatini tashkil etish hamda boshqarish" O'UM.Toshkent 2021. 328-b

11.Dedajanov, B. N. (2022). Menejment. Darslik.–Toshkent:“Fan ziyosi” nashriyoti, 580.